

КАЧЕСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО – РЕАЛНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Антония Кръстева

1. Въведение

Образованието е решаващ фактор за културния прогрес на една страна и за развитието на човешките ресурси. То е единствената духовна ценност, национална добродетел, обединяваща стремежите и мечтите на нацията. У нас, образователната система, имаща основна функция да реализира социалната поръчка на обществото, днес е изправена пред предизвикателствата на XXI век, като трябва да реши проблемите си, натрупани през годините на прехода. Това изискване е свързано с осъществяване на нова образователна политика от държавата в духа на националните традиции и в съответствие с европейските стандарти. В този смисъл се разработи национална стратегия за развитие на българското образование като дългосрочен приоритет се поставя подобряване качеството на образованието.

Както всеки друг процес и явление или тяхна характеристика се намира в процес на постоянно развитие и изменение, така и качеството се намира в процес на такова развитие и изменение. В този смисъл нуждата от повишаване на качеството е перманентна и всеки апел за повишаване на това качество ще има своето оправдание, ще бъде резонен. Да се изхожда от перманентната необходимост от повишаване на качеството на образованието, за да бъдат предприемани определени стъпки в тази област, не е достатъчно.

Нещо повече, може да бъде опасно за качеството. Казано иначе, необходимостта от повишаване на качеството не е и необходимото, и достатъчното условие, за да бъдат предприемани определени стъпки и действия. Опасно е, когато иницирирането на определени стъпки в образованието има за своя база абстрактната необходимост от такива стъпки. Опасно е, когато с необходимостта от промени се замества задачата: какво трябва да се промени и как да стане тази промяна. За това не е достатъчна единствено и само абстрактната необходимост от перманентни промени, нужно е да се знае в какви насоки трябва да станат тези промени, за да бъдат те плодотворни и съдържателни.

Всяко време има своите необходими професии и специалности, своите изисквания към професионалното развитие на човека. Всяко време се характеризира с определени професии и специалности (повече или по-малко съответстващи на необходимите на това време професии и специалности). Всяко време се характеризира с един или друг интерес, с едни или други предпочитания за професионална реализация. Всяко време се характеризира със съответна образователна държавна политика, със съответно отношение на политическия режим към образованието – повече или по-малко адекватни на обективните изисквания на времето. Както казва Йоги Бега “пречи ни не това, което не знаем, а това, което знаем, защото то не е такова – каквото го знаем”.

Качеството на образованието се разкрива в най-чувствителните от обществено-политическа гледна точка “места” – на “входовете” на професионалните гимназии и на висшите училища. Разбира се, топиката на полето “качество на образованието” е несравнима по-многообразие, но не и у нас. Известно е, че липсва мониторинг на качеството на държавните образователни изисквания за учебно съдържание, на учебните планове и програми, на учителската квалификация и работата на учителските кадри, както и система за такъв мониторинг. Не се разполага и с Държавни образователни изисквания за оценяване, въпреки че Законът за народната просвета ги постановява като регулатори на системата. Под условието на тези липси, а също и на централизираното управление и “исторически бюджетното” финансиране на образованието, на неговото качество, остава разрешено да се яви единствено в постиженията на учениците на приемните изпити. Това изглежда правдоподобно обяснение на факта, че управляващите съсредоточават и своето, и публичното внимание само върху технологиите на проверката и оценката на тези постижения. При това – като ги мистифицират, експонирайки ги във всякаква парадигма едновременно и като едва ли не единствен въпрос, останал все още без правилен отговор, и като “панацея” за разрешаването на всички проблеми в средното образование.

Смяната на общополитическата основа на развитие у нас е съпроводена с необходимите държавни управленчески решения, които превеждат образователната ни система в съответствие с новите потребности. В резултат на това е изготвена Програма за действие на Министерския съвет на Република България, като в нейна част за образование и наука са посочени следните приоритети ([http:// www. bzns-ns.bg](http://www.bzns-ns.bg): с. 3):

- Осигуряване на стабилност и ред в образованието.

- Осигуряване на качествено и широко достъпно образование.
- Повишаване на икономическия и социалния статус на учителите.
- Развитие на системата за квалификация, преквалификация и перманентно обучение.
  - Науката – приоритет в полза на икономиката и образованието.
  - Постигане на единство между изследвания и учебен процес.
  - Оптимизация и модернизация на мрежата на образованието и възпитанието и създаване на условия за подобряване на учебния процес.

2. Детерминанти за качествено образование

2.1. Науката и качеството на образованието

Безспорно е, че в основата на съвременния образователен процес лежи научната картина на света. Ролята на науката в образованието се разпростира върху всички компоненти на образователния процес: цели, принципи, средства, форми, методи и резултати. Научните смисли са основни единици на образователната матрица.

Процесът на образованието предполага приобщаване към базовите ценности на културата и обединява в себе си обучението и възпитанието на личността за изпълнение на нейните социални и професионални роли. Това изисква повишаване на качеството и нивото на образованието – условие за непрекъснато внедряване в обществената практика на новите постижения на науката. Образователният процес е тази „изходна територия“, на която се среща индивидът с науката, където протича неговата подготовка за жизнена дейност в обществото и формирането на зрялата личност.

Основните научно светогледни положения присъстват в мислителната дейност на педагога, те се предават от него на обучавания. Аксиоматично е разбирането, че научните подходи пронизват цялото съдържание на учебно-възпитателния процес. Самите образователни модели се опират изключително на научните основания и постижения на многообразните науки за човека: философията, психологията, антропологията, педагогиката, физиологията, информатика, синергетиката, конфликтологията и др.

От гледната точка на качеството на образованието голямо значение има ясното разграничаване на отделните нива на влиянието на науката върху процеса на образованието. Във връзка с това можем да обособим следните нива: операционно, междуоперационно, тактическо, стратегическо, глобално. Първото предполага усвояването на логиката на

учебния предмет, второто – съвкупността от дисциплини на дадения учебен курс (специалност), третото – отговаря за формирането и съдържанието на знанията на основата на изучаваните дисциплини, четвъртото – поставя задачи за интегрирането на съдържателния потенциал на знанието във вътрешносмисловата структура на личността. Последното, глобалното ниво, свидетелства за същностното ядро на личността – резултат на интегративния, целенасочен образователен процес.

Трансформирането и редукцията на научното знание в учебно-възпитателния процес е сложен и ключов за качеството научен момент. Следователно, става ясно, че очевиден признак за образователните институции е съвместяването на научната дейност и образованието, т.е. превръщането на учебния процес в научно-учебен. Еволюцията на социума показва, че научноизследователската дейност е необходима и устойчива социокултурна традиция, без която нормалното съществуване и развитие на обществото и качеството на образованието не са възможни. Да не забравяме максимата на съвременния информационен и технически век: „Всичко трябва да бъде научно, научно обосновано и научно проверимо.”

2.2. Педагогическата наука и качеството на образованието

Не е нужно да се доказва, че една от причините за ниското качество на образованието е занемаряването на педагогическата подготовка на преподавателите. Недопустимо е педагозите да нямат базова подготовка по основи на педагогиката, теория на възпитанието, теория на обучението, методология и методика на научните педагогически изследвания.

Педагогическата наука, отделните педагогически науки и научни дисциплини отидоха далеч напред. Техните закони, закономерности, принципи, подходи, методи и форми са мощен инструмент при формирането на новия професионалист-педагог.

Информатизацията навлезе властно във всички сфери на човешката дейност, промени представите за време, пространство, комуникиране. В образованието това ново явление наложи своя отпечатък върху методите и методиките на обучение.

Успешната работа изисква поставянето на проблема за качеството на образованието в широк цивилизационен контекст, на фона на глобалната бифуркация на света – свят на нови ценности, на нови менталности и космическо мислене.

2.3. Качество на изследователската дейност на педагога

Индикаторите на качеството на изследователската дейност могат да се обобщят в две групи: преки и косвени. Преките са свързани с повишаване квалификацията на учителите чрез защитаване на ПКС, брой публикации у нас и в чужбина и др. Косвените индикатори се отнасят до размера на индуцирания от използването на научния продукт ефект под формата на обновено учебно съдържание, използване на интерактивни методи на обучение, рационализирана управленска система, генериран монетарен резултат, промени в ценностната система, и др.

Научните приноси са новостите на всяко научно изследване, идентифицирани чрез съпоставяне между фактическите и референтните стойности на научния продукт и представляващи ценност в изследователското пространство и неговите практически проекции.

Тези приноси могат да се разпознаят, първо, като вид иновирани продукт, второ, като констатиран прираст, и трето, като генериран реален ефект.

Фактори на качеството на изследователската дейност на педагога:

Качеството на изследователската дейност е функция на комплекс от фактори с пряко или косвено значение. Един опит за обобщение показва, че те са, първо, в изследователя, и второ, извън него.

В индивидуалните фактори могат да се структурират следните фази: идентифициране на изследователските качества в личността, тяхното съхраняване, нарастване и използване.

Към качествата на интелекта, като условие за високо качество, могат да се отнесат редица личностни умения, по-важните от които засягат възможностите на личността за: генериране, допълване и обработка на информация и разпознаване на важни страни от заобикалящия ни свят; формулиране на идеи и пътища за тяхното доказване; обработка на цифрова информация и нейното съчетаване с идеи; идентифициране на проблеми и визуализация на пътищата за тяхното решаване; алтернативно логично мислене и ситуационно моделиране; контекстуалност като действие в различна среда; достатъчност в уважението към направеното до момента (обективна критика и точно цитиране) и др. В същото време изследователят-педагог трябва да владее инструментариума на методологията на научното търсене, да може свободно да комуникира езиково и по електронен начин със световното научно пространство, да работи в екип и др.

В обобщен вид, изследвателят трябва да е способен да осъществи изследване на определен процес или явление като мобилизира и приложи пълноценно своята креативност–интелигентност и новаторство.

Извънличностните фактори на качеството на научно-приложното изследване се отнасят до средата и ресурсите, с които изследователят-педагог разполага: етичен и екипно организиран колектив, удобни помещения, достатъчна и достъпна информационна осигуреност, мотивираност за кариерно развитие, добро заплащане, перспективи за израстване, удовлетвореност от собствената работа и др.

2.4. Тенденция към интеграция на научното познание

Ходът на съвременното икономическо, научно и културно развитие убедително показва, че общообразователната и професионалната подготовка не бива да се противопоставят. Широката научна и културна подготовка има все по-нарастващо значение в обществото. Тя дава възможност на хората не само да се ориентират в новите проблеми, но и бързо, безболезнено да се преквалифицират, да се преориентират към други области и дейности, да съвместяват професии. Практиката недвусмислено показва, че вече не може да се овладява тясна професия без широка научна и общокултурна подготовка. Разбира се, това не означава да се разширява още повече обхватът на учебния материал или пък да се подценява в каквато и да е степен специалната професионална подготовка. Такъв подход би се допуснал само ако не се отчитат новите тенденции и процеси в съвременното познание. Става въпрос за тенденцията към интеграция на различните научни знания и дисциплини, в резултат на което се формират нови понятия, нови теории и нови подходи. Днес все по-голямо значение започват да придобиват интегрално изградените учебни дисциплини, осигуряващи широка професионална подготовка. Това по-конкретно означава възможност както за мобилност, така и за по-дълбоко овладяване на конкретна професионална специализация.

3. Образователни решения, свързани с осигуряване на държавни гаранции за качествено образование

([http:// www. europortal. bg](http://www.europortal.bg); [http:// www. vmro. bg](http://www.vmro.bg)):

Приоритет на задължителното средно образование

Средното образование у нас е оправдано от:

❖ Правно-етична гледна точка – правото на образование на всички, равен достъп до качествено образование.

❖ Социална гледна точка – равенство на шансовете, качество на човешкия потенциал, повишаване образованието на етническите малцинства и тяхното интегриране в обществото, преодоляване на образователната сегрегация, неравенство и неравнопоставеност.

❖ Икономическа гледна точка – възвращаемост на инвестициите, намаляване броя на учениците, непосещаващи училище, но подлежащи на задължително обучение.

- Мобилност на средното общо образование

Досегашният модел не предлага на учениците различни възможности за обучение след основното образование и варианти за завършване на средно образование. Необходимо е да бъдат приложени програми и съответни подходи, отговарящи на потребностите и възможностите на обучаваните в съответствие с целите им – висше образование или придобиване на професия. Това са европейски политики, които успешно се прилагат от десетилетия и е задължително да съществуват и в България.

Модернизацията на средното общо училище предполага ориентацията на образованието не само към усвояване на определен обем знания от учениците, но и тяхното развитие като личности, както и развитието на техните познавателни и съзидателни способности. В този смисъл Пл. Легкоступ разглежда творчеството като необходимо условие за личностната реализация. Според автора “важни образователни приоритети стават тези, свързани със ситуирането на стройна система от научно проверени стратегии и технологии за проучване, формиране, оценяване и възпитаване на поведението, за което най-значима характеристика е творчеството” (Легкоступ, 2006: 27).

- Средно професионално образование, свързано с пазара на труда

Основният проблем на днешното средно професионално образование е свързан с несъответствието подготовка – работни места. Счита се, че подготовка, породена от търсенето и подготовка при липса на работни места не е успешна и необходима. Когато обучението на учениците не намира приложение в практиката и няма условия за реализация на новопридобитите умения, то е лоша инвестиция, която е изключително скъпа в сравнение с общото образование. Делът на средства за издръжка на професионалната подготовка в сравнение с общото образование е 3:1. Затова днес за добра професионална подготовка се счита тази, която се базира на качествено общо

образование. Подценяването и импровизацията се плащат с голяма социална цена във времето (функционална неграмотност, професионална деквалификация, слаба конкурентно-способност на труда, безработица, бедност).

- Нови социални функции на висшето образование

У нас висшето образование придобива измеренията на масово.

Освен своята роля за развитие на науката (създаването на знания) и икономическата си роля (подготовка на кадри), висшето образование във все по-голяма степен е призвано да изпълнява и определена роля в социален и културен аспект (Пак там):

- ❖ Извеждане на университетските ценности.
- ❖ Защита на околната среда и устойчиво развитие.
- ❖ Решаване проблемите на глобализацията, евроинтеграцията, свободното движение на хора – ценности и норми.
- ❖ Изграждане на обществото на знанията.
- ❖ Осигуряване на продължаващо образование през целия живот
- Непрекъснато образование и обучение през целия живот

С ускоряването на научно-техническия напредък, с настъпването на информационното общество и навлизането на развитите страни в обществото на знанията, с бързото остаряване на придобитата професионална квалификация, с удължаването на човешкия живот и намаляването на продължителността на работния ден в много страни се наблюдава все по-ясно очертаваща се тенденция на масово разширяване на продължаващото образование в неговия хуманитарен вид, образователните политики се съобразяват с нуждите на всички възрастови групи. За да се отговори на този европейски стандарт, ще бъдат въведени нови практики и механизми на стимулиране и регулиране на продължаващото обучение през целия живот на човека.

4. Заключение

Процесът на глобализация във всичките сфери на човешкото общество, с произтичащите от него позитивни и негативни последици, е детерминиращ фактор за настъпилите промени. Теорията и практиката на глобализацията са в причинно-следствена връзка с настъпилите изменения в ценностната система на хората, в разбирането им за света и бъдещето. В този процес образованието играе ролята на катализатор и способства по своеобразен начин за глобализацията на човешкото общество. Със своята мисия, цели,

задачи и практическа реализация то се идентифицира като синоним на знанието, културата и цивилизацията. В действителност цивилизациите се отличават една от друга и по това, в каква степен разработват и прилагат постиженията на образованието и науката. Тяхното развитие поставя границите между отделните цивилизации и общества.

Проблемът за качеството на образованието не е нов – той винаги е бил предмет на дискусии и търсене на решения. Различното е новият контекст на неговото разглеждане, глобализацията, интеграцията и движението, взаимопроникването на културите.

Приоритетите от Програмата на правителството са свързани с напредъка на България в процеса на присъединяване и уеднаквяване стандартите на Европейския съюз. Интеграцията в сферата на образованието изисква внедряване на европейската концепция за ускоряване на цялостната реформа и подобряване качеството на образованието.

ЛИТЕРАТУРА

1. Доклад на глобалната оценка на националната статистическа система, 2001, с. 37.
2. Европейска комисия. [http:// www. europa.eu.int/education/](http://www.europa.eu.int/education/).
3. *Легкоступ, Пл.* Изобразителното изкуство и интелектуалното възпитание. – Предучилищно възпитание, бр. 1, 2006.
4. План на приоритетни задачи на националната статистическа система през периода 2000–2006, с. 3. [http:// www. bzns-ns.bg/](http://www.bzns-ns.bg/). с.3.
5. Преговорна позиция по Глава 18 “Образование, професионално обучение”. [http:// www. mfa.government.bg/](http://www.mfa.government.bg/).
6. Програма на правителството. [http:// www. government.bg/](http://www.government.bg/). с. 4.
7. Средносрочна стратегия на Института по статистика към ЮНЕСКО за периода 2002–2007, с. 15.
8. Стратегия за осигуряване на преговорите за присъединяване на Р България към ЕС. [http:// www. government.bg/](http://www.government.bg/). с.8.
9. [http:// www. europortal.bg/](http://www.europortal.bg/), 2005.
10. [http:// www. vmro.bg/](http://www.vmro.bg/), 2005.

КАЧЕСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО – РЕАЛНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

АНТОНИЯ КРЪСТЕВА

Резюме

В настоящия доклад се разглежда качеството като един от приоритетите на новата образователна политика. В първата част се поставя въпросът за потребността от повишаване качеството на образованието. Във втората част се представят основните детерминанти, влияещи и въздействащи върху този процес. Акцентът се поставя върху извеждане статута на педагогическата наука и интеграцията на научното познание, на ролята на педагога, на образователните решения, гарантиращи качествено образование.

QUALITY OF EDUCATION – REALITY AND PERSPECTIVE

ANTONIYA KRASTEVA

Summary

Some discussion aspects about the quality of the education are represent in this paper. The analysis, which Is made here, have been instigated from the contemporary requirements. The analysis outlines the basic causes, which conduct to decrease the quality of education and at the same time reveal the generally valid bases and on these bases have been constructed the new educational strategies.